

NEPILNAMEČIŲ PLANETA

Pankų eros dainos

Tarp dabartinės ir ką tik išgyventos akimirkos splynas išspraudžia šimtmečius. Jis nenuilsdamas gamina „antiką“.

Walter Benjamin

I

Stiklinės mokyklos durys neužrakintos. Žengiant į vidų, kulnas užkliudo slenkstį, ir kaukštelėjimas nuaidi per visą tuščią vestibulį. Eilė kolonų ir freska, vaizduojanti kosmonautus keistomis pozomis, susikibusius už rankų lyg einant ratelį. Toliau – jėjimas į valgyklą, rūbinė. Ant sienos grėsmingai pūpsa du skambučio pusrutuliai. Laiptai į viršų, pranykstantys blausioje šviesoje, kuri srūva pro matinio stiklo plyteles. Oras drungnas ir malonus, kaip kad būna didelėse tuščiose patalpose. Sustoji.

Esi ramus; pojūčiai dirba įprastiniu režimu; net pirštai, kurie dažniausiai ko nors ieško, ką nors čiuopia, apsunkę guli kišenėse. Klausai savęs, ar pažįsti šitą vietą. Nelabai. Ne. Tačiau kažkur giliai, tartum uodas tamsoje tūno – necypia, nespengia, tiesiog tūno – keistas pojūtis, kad nieko nejauti. Prisiminimas, kad nieko neprisimeni. Atomo didumo tuštuma.

Stovi sukišęs rankas į kišenes ir lauki. Beorėje freskos erdvėje kosmonautai šoka fantastinius savo ratelius; jų nevaržo nei žemės papročiai, nei sunkio jėga. Vienas, per tas linksmybes pametęs šalną panašus į kažką, ko dabar negali prisiminti. Netikėtai po kojomis sujuda grindys. Lyg kieno stumiamas, žengi per kvadratinės cemento plytas, pakyli laiptais; suki kairėn. Šlovingųjų triaukščių absolventai, kur gi mes atsidūrėme?

Šurmuly. Triukšmas. Trenksmas. Triukšmas. Dar vienos durys, praviros. Prasiskverbi pro siaurą praėjimą užstojusį būrelį, aplenki kitą. Salėje tamsu, išskyrus kelis spalvotus prožektorius ir virš galvų lėtai besisukantį veidrodinį rutulį, perdarytą iš geografinio gaublio; po kampus jis mėto nelygias šviesos dėmes. Priekyje, ant scenos, viena ant kitos suverstos kolonėlės S–90 šimtą dvidešimt kartų per minutę išspjauna ritmų ir tonų raizginius. Už stalų barikados pasilenkęs kažką sukinėja ir maigo tamsus pavidalas – ne, jų ten keli. Krentant rutulio šviesai, ant sienos kruta iškraipyti jų šešėliai.

O apačioje, tartum batalinėje drobėje, iš tamsos vis nyra jauni veidai. Vienu akys nieko nesakančios, neutralios lyg troleibuso keleivių, kiti veltui stengiasi paslėpti savo jaudulį, prasišviečiantį skaisčiuose, be kelių žandenplaukių ar dažų brūkštelėjimo vaikiškuose bruožuose. Jie eina į salę, stoviniuoja, šnekasi su draugais, staiga apsisprendę išeina tokia ryžtinga eisena, lyg būtų pasiryžę dar šiandien pasiekti Šiaurės ašigalį, bet po kelių minučių grįžta ir vėl vaikšto, persimeta keliais žodžiais su diskotekininkais, tartum magiško rato vengdami salės vidurio. Nors visi lyg ir pažįstami, elgiasi taip, tartum matytusi pirmą kartą. Stebi vienas kitą taip atidžiai, kad net ir nuklydus į tuščią koridorių rodosi, jog esi sekamas smalsaus žvilgsnio.

Štai salėje kyla iniciatyva: būrelis vaikinių susižvalgo, atsistoja, peržengia užburtą liniją („parodysim, kad pas mus *diskonai nelažovi!*“) ir sustoję ratu pradeda šokti sena ir šaunia *elektroveniška* maniera (pasieniūs šurmuly, sujudimas). Skusti paausiai, sučiauptos burnos, rato viduryje – ar ne satyras su

lumzdeliu?.. Po kiek laiko pasirodo ir merginos ir, įsiūbuota judančių kūnų, garsiau suskamba muzika.

Vienas iš šokėjų kažką tau primena. Stebeilijiesi į jo liesą figūrą, įraudusį veidą ir pajunti, kad toje vietoje, kur esi, tavęs jau nėra. Tuščias atomas tavyje ima plėstis, augti, kaisti, ir, įveikęs žemės trauką ir materijos vientisumą, tu ištirpsti salės tamsoje.

II

Kaip viskas čia pasikeitė: užteko į šalis išstumdyti klapsinčius suolus, ir be pėdsakų pranyko minėjimų ir kailių karšimų tvaikas; užteko užgesinti šviesas, ir salė tapo gilia ir klaidžia šachta; merginos, su kuriomis vaikščiodavome koridoriais, spręsdavome geometrijos uždavinius, pasileido plaukus ir virto jaunomis raganaitėmis. Kaip viskas pasikeitė: nykioje aplinkoje atsirado plotas, kuriame vyko keisti ir nepavojingi dalykai, mįslingi ir viliojantys ritualai, kuriame buvo galima šokti, šaukti ir tylėti, būti tarp savų, bet ne sau. Šioje erdvėje mes buvome pagrindiniai herojai ir kalbėjomės mums vieniems suprantamos kalbos žodžiais – atversta apykakle, rankos mostu, dainos pavadinimu.

Anapus pamokų ir pertraukų, konstruktorių ir žuvyčių, tėvų ir tetų gyvuoja kitas, suaugusiųjų pasaulis, į kurį netrukus įžengsite, sufleravo šitas renginys. Ir jaudulys, kurį išgyvenome, buvo mėnulyje išsilaipinančio astronauto jaudulys. Čia pirmą kartą veikėme kaip savarankiški asmenys, patys vertinantys ir vertinami, renkantys ir renkami; čia išpažindavome savo pomėgius, paviešindavome prie suklerusio magnetofono išgyventus muzikos džiaugsmus. Čia netikėtai pajusdavome raudonjuodę paauglystės žymę.

Jei iki tol visi buvome mokiniai, skirdamiesi tik pažymiais ar nešiojama uniforma, tai šokiai į šią palaimingą bendriją įvarė pleištą ir padalijo mus į vyrus ir moteris. Merginos jau nebegalėjo lygiomis teisėmis dalyvauti bendruose žaidimuose ir pokalbiuose. Dabar jos buvo kitokios, kitaip judančios ir galvojančios, besilaikančios nelabai suprantamo elgsenos kodekso (nors iš pradžių tai buvo tik instinktyvus jo mėgdžiojimas). Egocentriškos vaikystės valdos, į kurias pašaliniai įleidžiami tik tam, kad prablaškytų nuobodulį, sugriuvo, ir mes atsidūrėme salėje, bendraamžių minioje. Kitus *bachūrus* dar buvo galima ignoruoti, bet paširdžius kutenančių ilgaplaukių figūrų kitoje pusėje – niekaip. Atsirado troškimas, geismas, aržumas – kažkas, ko anksčiau nebuvo; kažkas, kas kada nors pasibaigs. Tai pajutę, nuo truputį į amžinybę panašios vaikystės mes nužengėme į laiką. Be abejo, senasis kontinentas buvo puikiai pažįstamas, ir kartkartėmis norėdavosi ten sugrįžti, kaip seniau pažaisti *vada*, pasikalbėti be slaptų minčių ir geismų; tačiau sykį patirtas netikrumas bandymus pasmerkdamas nesėkmei. Tai buvo įsakmi nuoroda, kad plyšį įveiksi tik kitoniškais žaidimais, – pavyzdžiui, šokiais.

Kai kam tai pavykdavo padaryti be regimų pastangų: jau nuo pirmųjų „žiburėlių“ berods septintoje klasėje atsirado vaikinų ir merginų, kuriems nauja situacija nekėlė problemų. Nuo jų sklido pasitikėjimas savimi ir atsainus, vėsus žavesys. Tie (dieną dažniausiai nepastebimi), kuriems nieko nereikė pakviesti / priversti pakviesti šokti merginą / vaikiną iš kitos klasės ar metais vyresniųjų tarpo, greitai tapo šokių ratelių galvomis.

Taip, diskotekos ore pleveno senovinio ritualo nuojauta. Norėdami įrodyti, jog esame subrendę, mes, lygiai kaip dakotų genties jaunuoliai, turėjome sušokti savo Saulės šokį. Tiesa, gyvenome ne prerijose, o blokiniuose kvartaluose, ir neberekėjo šokti kiaurą dieną, prisirišus prie stulpo ir smaigu persidūrus krūtinės odą, o tik nesiblaškyti renkant, nesijaudinti įveikiant nuo išrinktosios skiriančią beorę erdvę. Tačiau prietemoje tie skirtumai išblukdavo, juolab kad reikalaujama buvo iš esmės to paties – savitvardos ir savikliovos. Kiekvienas žingsnis, kiekvienas žodis tapdavo kovos su nuosavu kūnu veiksmu. Ir tik pasiekęs pergalę, gaudavai atpildą – „kelis taktus šokio“.

Koks savotiškas padaras jis buvo! Kviesti šokiui galėjo tik vaikinai; pora išsidėstydavo viena prieš kitą metro–pusantro atstumu; ir vyrai, ir moterys judėjo vienodai: kreiva pėda į šonus statydami kojas ir

mosuodami rankomis lyg plaukiant krauliu. Jokių ekscesų; jokių erotiškų judesių klubais. Tačiau anuomet ta monotonija mums tiko: ji sakytum atspindėjo kvartalo, kuriame gyvenome, vienodumą; be to, taip šokdamas neatkreipdavai į save pašalinių dėmesio, kurio niekam netrūko. Keliais paprastais judesiais šokėjai išmokdavo išreikšti tai, ką norėjo: vilionę, simpatiją; abejingumą, priešišumą.

Pradėti šokti – lyg bristi į vandenį. Ne tik todėl, kad iš pradžių būni susivaržęs: jauti, kaip į muziką pamažu grimzta kūnas, kaip, nešamas srovės, jis išsijudina. Sąmonė apsiblausia lyg prikvėpuotas stiklas, ir kūno centras slenka žemyn, link juosmens. Rankos nužymi savo plotą, visą trokštamą turėti žemę, o jos viduryje, pačiame branduolyje – dūžtamą, krištolinę moterį. Laikas – ausų būgneliuose dunksintis ritmas. Kelios minutės, kurias trunka gabalas, gali prilygti keliems mėnesiams, – bet vienetai, skaičiai mažai ką reiškia. Reikia tik judėti, judėti, skelbti savo buvimą salei ir pasauliui. Ritmiškai priartėti prie merginos, pagal ritmą nutolti. Irtis į susilietimo ateitį, ir likti toje pačioje vietoje, prie nušiuusių rusvų užuolaidų.

* * *

Mes neturėjome kalbos, kuri išreikštų visus flirto ir artumo niuansus, – ir nelabai norėjome turėti. Tad jam pakvietus ją šokti ir jai sutikus, buvo sakoma, – įsimylėjo; jei pasklisdavo gandai, jog jie pasibučiavo – juos vadindavo jaunikiu ir jaunąja. Mokykloje potencialias poras stebėdavo ir bendraamžiai, ir mokytojai, kiemuose sekdamo naujienų ištroškę vaikai. Tas hiperboles, nelyginant pirmą kartą prisimatuojamus tėvo ar motinos kostiumus, rimtai – kurį laiką, žinoma, – priimdavo ir veiksmo dalyviai. Atrodė, kad Tadeuszo Konwickio romano „Meilės įvykių kronika“ apie prieškarinio Vilniaus veiksmas pasibaigė tik vakar. Jaunieji šio romano herojai, prisipažinę vienas kitą mylį, nusprendžia susituokti – ryt ryte. Išgirdę tokią istoriją, dabartiniai paaugliai tik atleidžiai nusišypsotų – jų gyvenimas atviras erotiniam flirtui nuo pat vaikystės. O mes viena koja dar priklausėme tai paradigmai, pagal kurią kiekvienas žodis, ištartas kitos lyties asmeniui, reiškia – turi reikšti – tik tai, ką reiškia, ir griežtai pasmerktini išsisukinėjimai, vedžiojimai už nosies, „galbūt“ ir „antra vertus“.

Tačiau romantiškų garderobų laikai buvo praėję. Apie pionierišką draugystę prie laužų net neverta užsiminti – jos nebandė piršti ir tarybiškiausi pedagogai; atgrasus mums buvo ir sentimentalusis stilius: meilės laiškučiai ir susitikimai mėnesienoje, dovanojamos gėlės ir taip toliau. Ryšys turėjo būti kitoks, absoliučiai kitoks – atviras ir sąžiningas. Tikslas, tada nujaustas, ir tik vėliau, retrospektyviai, įsisaugojęs: sugrįžti į laikus, ankstesnius nei socializmas ir romantika, pamiršti viską, kas buvo anksčiau; atmetus banalybes ir apsimetinėjimus, pažvelgti į ryšį tartum pirmą kartą, tikintis, kad iš veido išraiškos, rankos gesto atsiras naujas žodis, nauja bendrumo kokybė. Nelyginant Kleisto „Marionėčių teatro“ šokėjas C, trokštantis tapti marionete, mes norėjome atsikratyti sąmonės tam, kad iš kitos pusės priartėtume prie Sodo ir patikrintume, ar galiniai vartai neužrakinti. Ir nuostabus jos tuštumas po šokių buvo ženklas, kad keliaujame teisinga kryptimi.

Šioms pastangoms nuolatos akompanavo roko muzika. Ji buvo ne tik fonas, bet ir terpė, kurioje galėjai apčiuopti siekiamo pasaulio kontūrus. Tie ekscentriški pankai ir postpankai, apsilkę senais tėvų drabužiais, susišiaušę juodus plaukus, besiraivantys kaip kūdikiai jau savo išvaizda bylojo, kad įmanoma kitokia bendrumo formulė. Jų muzikoje nebuvo nei tos sentimentalios nuotaikos, nei vienprasmė seksualinio kodo; klausytoją ji uždarydavo giliausiame Aš rūsyje, kur šmėkščioja neaiškūs, autistiški geismai; o paskui staiga atverdavo erdves, panašias į tuščias Šnipiškių gatves, kurių gale vis dėlto šviečia draugės langas. Melancholikų ryšys: įsisaugojęs savo vienišumą, surasti – ar veikiau savo kitoniškumu patraukti kitą, kad visa, kas vyktų, nebūtų užteršta senais žodžiais ir ritualais, klostytųsi tarsi atsitiktinai. Vyras ir moteris turėjo suartėti nelyginant tetervinai per tuoktuves, vejami instinkto, o ne remdamiesi tradicinėmis taisyklėmis ir

galia.

Tai buvo nelengvas pasirinkimas – vienas klaidingas žingsnis, ir viską tekdavo pradėti iš naujo. Euforišką kito patyrimą keisdavo nusivylimas partnere ir savimi, depresijų periodai, o kartais ir pamąstymai apie apsikabinusius kūnus upės dugne. Padėtį komplikavo ir tai, kad negalėjome pasitikėti niekieno patarimais. Ne todėl, kad vyresnieji nebandė mums patarti, jie tą tik ir darė – į jų žodį automatiškai buvo žvelgiama su įtarumu. Matyt, kiekvienai kartai įgimtą nepasitikėjimą suaugusiųjų tvarka užaštrino tarybinio sociumo agonija. Kartą važiuojant į Rumšiškės švęsti Užgavėnių, prigrūstame autobuse kilo konfliktas tarp jaunimo ir vyresnių piliečių – rodos, dėl to, ar orlaidė turi būti atidaryta, ar uždaryta. Jam pasibaigus (nugalėjo jūtūžę vyresnieji), nepažįstamas studentas su universitetine kepure atsigrėžė į galiorką ir ironiškai tarė: „et, keisti tie suaugusieji. Jų nesuprasi.“ Jo žodžiai man įstrigo, net tapo savotišku šūkiu.

Mus pykino net ne tiek ideologiniai poteriai ar arogantiškas elgesys, kiek draudimai bei perspėjimai, į kuriuos tučiuojau atsimušdavome, kai pasukdavome prie įdomiausių dalykų – muzikos ir eroso. Jokie ženklai nerodė, kad situacija galėtų pasikeisti. Kaip tame Edgardo Poe apsakyme apie inkviziciją, mūsų gyvenamo rūšio sienos iš lėto artėjo viena prie kitos, ir vietos liko vis mažiau. Kartais apimdavo klaustrofobiškos vizijos, vaidendavosi, kad ant galvos – celofaninis maišas, ir tuoj pritrūks oro. Reakcijos į tai buvo nenuspėjamos: vieni, prisirinkę akmenų, eidavo daužyti mokyklos langų; kiti iki paryčių sėdėdavo virtuvėje prie arbatos puodelio, negalėdami nei prabilti, nei atsisveikinti; treči iki devinto prakaito švaistydavosi vienintelėje laisvesnėje erdvėje – šokių aikštelėje.

* * *

Tvarka mūsų mokyklos diskotekose buvo griežta. Perestroikai įsibėgėjus, į šokius mes dar vaikščiodavome uniformuoti. Jau gavę raudoną pasą, diskoteką baigti turėdavome devintą. Budinti mokytoja salėje įjungdavo šviesą ir besimarkstantiems mokiniams liepdavo skirstytis. Panorus surengti šokius, kas kartą reikėjo leistis į ilgas derybas su vyresnybe, ir iki pat galo, net ir pakabinus „suderintą“ skelbimą, likdavo neaišku, ar leidimas nebus atšauktas. Senu papročiu skelbimas tebuvo nuoroda, o patikimesnės informacijos galėdavome gauti tik iš seniausios žiniasklaidos priemonės – gandų (privilegiuotas, kuris pažinojo diskotekos rengėjus), negarsiu grumėjimu sekusių kiekvieną valdžios sprendimo žaibą. Nepalankiam sprendimui įtakos turėti galėjo daugybė faktorių: prirūkytas tualetas, prasprūdęs ateivis iš kitos mokyklos. Šioje morališkai slidžioje srityje už vieną privalėjo atsakyti visi. O kai priežasčių pritrūkdavo, jos būdavo sugalvojamos: diskotekų vedėjai būdavo apkaltinami pradanginę neegzistuojančias kolonėles (mūsų mokykla neturėjo savos aparatūros), brangų valstybės turtą, arba pareiškiami, kad diskotekoms sunaudojama per daug elektros energijos!

Gyvas šios tvarkos simbolis buvo mokyklos direktorius – pagyvenęs, stambus ir šlubas vyras. Per karą jis berods buvo tarybinis partizanas, tačiau dabar labiau panašėjo į kokį protestantų pastorį. Jis dėvėdavo vieną ir tą patį kostiumą, pedantiškai išlygintą ir užsagstytą; visad bėdavo švariai nusiskutęs, ir ryškios veido raukšlės švytėdavo melsvu atspalviu. Kažką hieratiška turėjo ir direktoriaus pasirodymai mokykloje – koridoriumi lėtai šlubuojanti jo figūra gyvai priminė per senovės miestą vežamą dievo statulą.

Tikroji ir vienintelė direktoriaus religija buvo pedagogika. Niekas nebuvo matęs jo atsipalaidavusio, besilinksminančio (jo geros nuotaikos priepuoliai buvo tokie audringi, kad gąsdindavo ne mažiau už barimą), niekas, net ir mokytojai, nežinojo „užklasinių“ jo pomėgių. Jis retai lankydavosi moksleiviškose šventėse, nekalbant jau apie diskotekas, nors jų „pravedimo“ taisyklės, be abejo, sukūrė pats. Kai direktorius kalbėdavo aktų salėje, atrodė, kad Lenino žodžiai „Mokytis, mokytis ir dar kartą – mokytis“, užrašyti plakate, eina tiesiai iš jo burnos. Šį aukurą jis kurstė iš tiesų nenuilstamai: mūsų mokyklos „žinių lygis“ laikytas aukštu, ji buvo viena pirmaujančių pagal įstojusių į aukštąsias mokyklas nuošimtį (bijau, kad ji pirmavo ir pagal kitą rodiklį – į kitas mokyklas pabėgusių ir psichinius sutrikimus patyrusių – bet tokia statistika,

suprantama, nebuvo fiksuojama).

Vis dėlto didžiausias direktoriaus dėmesys kryo į mokinių dorovę. Versti juos gerai mokytis, klausyti mokytojų ir sportuoti būtų tik nuobodži programa minimum. Mūsų vadovas norėjo siekti daugiau, tad susitelkė ties asmeninės moralės klausimais. Kone kiekviename mokyklos susirinkime jis neiškęsdavo nepapasakojęs pamokančios istorijos apie nedorybes ir kur jos nuveda. Jo pasiklausius atrodė, kad bet koks abiejų lyčių bendravimas ne per pamokas slepia blogio daigus. Sykį atsitiktinai (atsitiktinai?) balkone pamatęs mokinius lyg kalbantis, lyg ir bučiuojantis, jis įsiveržė pas juos į butą, pranešė tėvams, paskui sušaukė susirinkimą, kur visiems girdint išvadino juos iškrėpėliais.

O kokia keista nuotaika mus apimdavo, kai įsilingavusioje aikštelėje, kur jau darosi ankšta, pasigirdavo aidintys gitaros akordai ir mieguistai padebesių partijai oro įkvėpdavo saksofonas. Tatai bylojo, kad prasideda kitas diskotekos etapas – lėtas šokis. Poros padelsdavo, įsiklausydavo į ritmą tikrindamos, ar jis nepagreitės, paskui apsisprendavo: kelios merginos, panarinusios galvas, palikdavo šokių plotą. Likę priartėdavo ir apsikabindavo, pradėdami pirmąją pažintį su kitos lyties anatomija.

O trumputės minutės; o lėtai linguojančios parketo eglutės; kito kūno šiluma, šitaip arti neįstojama nuo vaikystės, nuo mamos glėbio! Minkštumai, prisispaudę prie krūtinės pradžios, mat esi už ją gerokai aukštesnis, liemenuko gumbelis ant nugaros... Stovime lyg boksininkai, suėję į klinčą, jos rankos man ant kaklo, ir neišskirs joks teisėjas; beveik nejudame, per visą šokį, tą pankišką fokstrotą, kur tai matyta, kur žiūri šimtaakė pedagogikos dievybė, neįstojama ji užmigo?

Laikai šitą pažįstamą, bet nesuprantamą kūną tartum stiklo vazą, kartkartėmis persimeti trumpomis frazėmis, suglaudinęs pojūčius, registruoji jų duomenis. Ji kvėpuoja (krūtinė kilnojasi); pajudino ranką; nusijuokė; uniforminė suknelė po juoda prijuostės migla; sagutės iš priekio. Dar kiek, ir imtum ją ardyti nelyginant žaislą.

Lėtasis šokis, dar vadinamas „medžiai miršta stovėdami“, per vakarą kartodavosi nedažnai, kokius tris keturis kartus – galbūt ir šiuo klausimu egzistavo koks nors nurodymas? Draugų prašomi, diskotekininkai parinkdavo pačias ilgiausias dainas, lėtas ir rupias metalistų balades. Panoptiškuose naujuosiuose rajonuose, kuriuose gyvenome, buvo pernelyg daug langų ir pernelyg mažai privačių, slaptų užkaborių, tad diskoteka buvo bene patogiausia vieta patyrinėti naujas patirties dimensijas.

Kaip mes troškome to patyrimo! Supamas nutylėjimų ir pasergėjimų, jis atrodė būsiąs gėrimas, kurį išgėrus bunitis nušvis tropinėmis spalvomis, vaistas nuo visų ligų, esantis visai šalia, ranka pasiekiamas. Kaip įelektrindavo pačios nekalčiausios užuominos! Josifas Brodskis rašo, kad jaunystėje jį persekiojo paveikslo „Priimant į komjaunimą“ detalė: šviesiaplaukės moteriškos keli centimetrai šlaunies. Kadangi mes gyvenome socializmo brandos laiku, tad nepadorių dirgiklių buvo kiek daugiau. Naktinės sirenos turėjo Madonos ir Sandros balsus. Iš rankų į rankas ėjo seno danų komunisto Bidstrupo komiksai, kur keliose vietose patraukliai pavaizduotos erotinės išdaigos; privačiose bibliotekose buvo netgi latviškų seksologijos vadovėlių. Tačiau visa tai buvo tik užuomina, tik atspindys veidrodyje, ir Erotas užgriūdavo su ta pačia pirmąja jėga. Prisimenu vieną ankstyvųjų epifanijų, kažkuriame iš „populiariųjų“ žurnalų išspausdinto šnipų romano (kurio pavadinimą, autorių ir siužetą pamiršau, gal ir apskritai niekada nežinojau) frazę, matyt, turinčią liudyti pagundas, su kuriomis kapitalistinėje šalyje susiduria herojus: „Buvo įjungtas džiazas, ir jaunimas ėmė kraipyti užpakalius.“ Vienas vienintelis sakinytis, ir skyrius baigėsi, bet daugiau ir nereikėjo, nes čia buvo ir šokančių kūnų atvaizdas, ir dekadentiška Vakarų atmosfera, ir svaiginanti, nes nepasiekiamas patyrimo pilnatvė.

Tarybiniais laikais erotika, o ypač – paaugliška, turėjo panašų statusą kaip Kavafio Aleksandrijoje – homoseksualūs santykiai. Žinoma, tai šimteriopai padidino jos patrauklumą ir mūsų smalsumą. O kadangi „geroje“ mokykloje, o ir „tarnautojiškose“ šeimose apie tai nebuvo kalbama, daugiausia nuogirdų mus

pasiekdavo iš kiemo folkloro, anekdotų, šiek tiek vėliau – videofilmų. Kartais į kiemą atklysdavo *alkašų* kompanijos, kurios, įsitaisiusios kur nors už krūmų, *lauždavo* butelį ir išdarinėdavo tai, kas šaudavo į galvą. Tyla apie seksualumą vertė mus kurti savas teorijas, neretai pereinančias į mokslinės fantastikos sritį. Ir nors pokalbiuose erotiniai žygdarbiai įgaudavo nepaprastus mastelius, tikrovėje jie dažniausiai apsiribojo keliomis minutėmis tamsioje laiptinėje. Tačiau niekada nebūtume to prisipažinę: mums atrodė, kad veidmainystė yra neatskiriama žaidimo dalis. Pamažu ėmėme manyti, kad būtent seksualumas yra suaugusiųjų gyvenimo esmė. Juk dėl ko gi kito jį būtų reikėję šitaip slėpti? Juk kuo gi daugiau jie skyrėsi nuo mūsų? Jie buvo tos pačios sistemos dalys, gal net labiau, nes turėjo ne tik paklusti nurodymams, bet ir su jais tapatintis (kas galėjo nepastebėti prakaito lašų ant senyvo mokytojo kaktos, kai šis aiškino naujos tarybinės taikos iniciatyvos esmę?). Jie buvo dar labiau priklausomi nuo institucijų, nes negalėjo pasiteisinti jaunystės išdykumu. Ir mums ėmė atrodyti, kad brandos matas – tai ne sprendimų laisvė, ne savarankiškumas, bet anų misterijų pažinimas. Virš mūsų galvų, susikibę už rankų, tebebudėjo puritonai, carinių internatų auklėtojai ir Makarenkos pasekėjai. Šioje kontinento dalyje tebeslūgsojo keistas ir veidmainiškas devynioliktasis šimtmetis; iš tiesų, mes buvome paskutinė to amžiaus karta.

III

Per televiziją kartais parodydavo poras, šokančias pagal estradinę muziką. Jos trypčiodavo, susikibdavo ir išsiskirdavo pagal kažkokį sudėtingą planą, dėvėjo kostiumus ir sukneles, o ant galvų pūpsėjo šukuosenos, panašios į perukus. Net jei nebūtume nutuokę apie liaudišką geografiją, kur Vakarai pažymėti visais teigiamais, o Rytai – neigiamais ženklais (toks naivumas buvo įmanomas, ko gero, tik vaikų namų auklėtiniais), mes vis tiek nebūtume pametę galvų dėl tarybinių šokėjų: nuo jų trenkė koncentruota ir metodiška nuobodybe. O jau muzika: kažokie neva liaudiški paliurlenimai, vos girdimas ritmas, tik retkarčiais įsiterpiančios pučiamieji. Išgirsti gitaros partiją buvo lygu sulaukti Naujųjų metų, o padoresnį sušukimą – ne tuos išromytus lia, lia, ak, ir na, na – naujo šimtmečio. Ne, ryški ir marga roko paletė su tuo buvo nepalyginama. Devinto dešimtmečio grupės mėgdavo pradėti dainas kaip simfonijas; iš pradžių – vienu melodiniu instrumentu, po to įsijungdavo balsas, mušamieji, ir taip toliau. Man muzika prasidėdavo tada, kai pasigirdavo bosinės gitaros niurnėjimas. Atsiliepdavau į jos tembrą intuityviai, kad ir ką tuo metu daryčiau. Aplinka nutoldavo: žmonės kieme judėdavo lyg begarsio filmo personažai; baldų spalvos išblukdavo ir sukuriuojanti šviesos spindulyje dulkė sustingdavo, nepasiekusi žemės. Skubantis, kiekvienu dūžiu laiko monolitą trupinantis bosas buvo tarsi trimitas, skelbiantis mistikų aprašyto angelo, kuris įžengia pro sekundės vartus, pasirodymą. Tas ritmas kalbėjo apie tai, kas esu ir kas turiu būti, vienu elektriniu prisilietimu nubraukdamas susierzinimą, iki paties viršaus įkraudamas energijos atsargas. Tada pasigarsindavau magnetofoną ir imdavau šokti, į sieną bilsnojant kaimynams.

Toks buvo roko poveikis klausytojui. O atlikėjams – visokie gandai sklido apie tai, ką muzikantai išdarinėja koncertuose, kaip jie šaukia, šėlsta ir ritasi per minią ištiestomis gerbėjų rankomis, net kaip kartais – tą ypač pabrėždavo mūsų spauda – susižaloja, susipjausto rankas. Kad ir kaip ten buvo iš tikrųjų, paklausęs muzikos suvokdavai, kad ji gali išlaisvinti viską, net ir destruktivius instinktus. Šituo penu paaugliška vaizduotė galėdavo maitintis išstis dienas. Vilnių pasiekus pirmiesiems „vidiukams“, su draugais atidžiai peržiūrėdavome koncertų įrašus ir klipus, norėdami išvysti, kaip, kokie judesiai, gestai, situacijos atitinką tą gamtinę jėgą, kuri sklido iš įrašų. Tokių vaizdų išvysdavome nedažnai, bet vieną dalyką įsisąmoninome puikiai: didžiausia vertybė yra spontaniškumas, o visa kita – tradicinės formos, sukultūrintos išraiškos – yra retoriškas melas. André Bretonas kadaise sakė: menas bus mėšlungiškas, arba jo nebus. Ar roko muzika nėra vienintelė, kuri įgyvendino jo reikalavimą?

Kaip tik tos grupės, kurių muzikoje ryškiausiai pasireiškėdavo pirmykštis dioniziškas pradas – daugiausia metalo ir pankroko atstovės – buvo sunkiausiai prieinamos. Pusiau oficialiose įrašų studijose veltui būtų ieškojęs, sakykim, AC/DC, KISS arba SEX PISTOLS – čia vyravo itališki pavadinimai. Buvo kalbama, kad milicijai radus šių grupių įrašų, galėjai išlėkti net iš proftechninės, kuri šiaip jau buvo visų blogiukų prieglobstis. Pagrindinis argumentas buvo tas pats – politika. Norėdama įbauginti neklusnius, valdžia paskleisdavo fantastiškų gandų; pavyzdžiui, kad AC/DC scenoje vilki lyg Vermachto, lyg Hitlerjugendo uniformas; kad U2 pavadinimas reiškia vokiečių povandeninių laivų tipą ir, žinoma, – fašistines simpatijas. Įdomu, kad pastarąją naujieną man pranešė keleriais metais vyresnis pažįstamas; propaganda (greičiausiai ne be tėvų pagalbos) dalį chebros buvo paveikusi tiek, kad jie iš tikrųjų manė, jog Vakaruose visos grupės yra arba komunistuojančios, arba neofašistinės. Taip mąstydami kai kurie Vilniaus pankai bandė švęsti Hitlerio gimtadienį – keista dviguba mimikrija, retai sutinkama gamtoje.

Anoje „priešedisoninėje“ epochoje muzikinių žinių spragas dažniausiai užpildydavo pasakojimai. Pirmąsias roko istorijos pamokas gavau ne iš plokštelių ar radijo imtuvo, o iš pažįstamų pačiose įvairiausiose vietose: vaikų darželio pavėsinėje, teniso klubo vasaros stovykloje, kaime rinkdamas uogas. Kai kada legenda gyvuodavo gana ilgai – antai su „Sex Pistols“ įrašais likau nepažįstamas beveik iki pat Nepriklausomybės (o kai pagaliau juos išgirdau, gerokai nusivyliau). Bet dauguma atvejų draudimai tik pakurstydavo norą išklaudyti būtent tą grupę – ir dvigubas AC/DC aštuoniasdešimtųjų albumas „Helis Bells“ su nuostabia patranka ant viršelio buvo vienas pirmųjų mano ištiesai klausytų diskų. Nelyginant lietus, teškantis ant seno stogo, roko muzika Lietuvon skverbėsi pro mažas, valdžios akiai nepastebimas skylutes ir sudūrimus. Dabar jau matyti, kad nemenką vaidmenį čia suvaidino kaimyniniai socialistiniai kraštai – Rytų Vokietija, Lenkija (Palangos paplūdimiuose Varšuvos radijas pagal populiarumą buvo absoliutus Top 1). Jie šiek tiek suorientuodavo naujienų ištroškusius klausytojus. Tačiau ieškodamas plyšių rokas prarasdavo nemažai laiko, netekdavo naujumo ir madingumo aureolės – tatau cenzūrai buvo paranku, nes nieko ji nebijojo labiau už ėjimą iš proto, net ir dėl kelių akordų ir gitaros rifų. Aštuoniasdešimt penktaisiais – šeštaisiais buvo klausomasi vėliausiai aštuoniasdešimt antraisiais – trečiaisiais išpopuliarėjusių grupių ir stilių, o žinant, kad popmuzikoje treji metai reiškia tiek pat, kiek literatūroje trys dešimtmečiai, atsilikimas buvo nemažas. Generalinė cenzūros strategija: iš pradžių drausti (ne tik iš užsienio ateinančią, bet ir vidinę, tarp įvairių kartų ir grupių kursuojančią informaciją), paskui laukti, kad laikas nukensmintų sprogstamą turinį, ir galiausiai, jei pareikalavimas nemažėja – leisti nedidelėmis, homeopatinėmis porcijomis. Taip atsitiko su klasikinėmis roko grupėmis, pavyzdžiui, Bitlais, ir gali būti, kad, likus tai pačiai tvarkai, po kokio dešimtmečio būtų pasirodžiusi ir oficiali „Pistoletų“ plokštelė – aišku, atidžiai išsijota ir palydėta aiškinamuoju straipsniu.

Antra vertus, šie trikdžiai užtrenkdavo ne tik nepageidautinas roko atmainas, bet ir muzikinės industrijos šurmulį: skandalus ir paskalas, paskutines naujienas, ne tokias populiarias ar epigoniškas grupes. Muzika pasiekdavo mus apvalyta nuo kasdienybės, ji skambėdavo sakytumėi vakuume, kur atskaitos taškas – tik kitų žinomų grupių muzika. Skirtingai nuo bendraamžių Vakaruose, kuriems populiariosios muzikos atmaina buvo glaudžiai susijusi su atitinkamu mados ir gyvenimo stiliumi, mes rinkomės vadovaudamiesi tik savo skoniu. Tokia situacija turėjo savų privalumų: mums ne tiek rūpėjo grupės skandalingumas ar parduotų plokštelių skaičius, kiek muzikos kokybė. Kadangi anos galaktikos signalai mus vis tiek pasiekdavo pavėlavę, tarp jų nebuvo didelio skirtumo: „Dorsai“ ir „Parpalai“ būdavo klausomi ir lyginami su „U2“ ir „Depeškėmis“. Tikrieji roko mėgėjai (įdomu, kodėl absoliuti dauguma jų buvo vaikinai?) nuolat ginčydavosi, kas yra „popsas“, o kas – gera muzika. Diskutantai stengdavosi pažerti kuo daugiau diskų ir gabalų pavadinimų, tikėdamiesi savo žiniomis ir arogancija partrenkti oponentą, nors ir žinodavo, kad jų pastangos nepasieks tikslo. Rimti melomanai nekapituliuodavo ir pritrūkę

žodžių: pasidavęs būtum ne tik pripažinęs pralaimėjimą dvikovoje, bet ir prasilenkęs su savo tapatybe, kurios branduolį sudarė būtent muzikinės simpatijos ir antipatijos. Kiekvienas, pasakęs, jog jo mėgstama muzika – „tai, kas šiuo metu topuose“, būtų buvęs negailestingai išjuoktas. Reklamos poveikis pasijuto tik gerokai vėliau, susikūrus vietinei muzikos rinkai.

Nėra reikalo vardinti visą archajiškai naujovišką mūsų fonoteką; tačiau turiu pasakyti, kad šventoji mūsų chebros trejybė buvo „Strangers“, „Tears for Fears“ ir „The Cure“. „Strangai“ buvo seni pankai, „Sex pistols“ bendražygiai, po pradinio anarchistinio periodo pradėję kurti gerai sukaltą ir ironišką postpanką. Jie grodavo išradingai ir tiksliai, neperspausdami nei vieno elemento. Niekas su jais negalėjo lygintis lengvai apokaliptinius tekstus rečituojančiu žemu vokalu, o ypač – aštriais gitaros rifais. „Strangu“ muzika klausytoją nukeldavo į autostrados pakele ar geležinkelio stotį, kur mirkčioja raudonos tolstančio traukinio šviesos. Geriausia jų buvo klausytis žiemos popietę, apsipykus su tėvais ar ruošiantis išeiti į miestą: tokie hitai kaip „Second coming“ arba „Men in black“ garantuodavo gerą užsispyrimo dozę.

„Tears for fears“ priešingai – grojo gegužės, mokslų pabaigos muziką, ir paskutinėje diskotekoje būtinai suskambėdavo bent keli jų gabalai, kurie demonstravo nepaprastai turtingą konsonantišką melodiką. Per savo gyvavimo dešimtmetį jie išleido berods tik tris diskus, bet kiekvienas iš jų buvo atskiras ir užbaigtas laikas. Imponavo tai, kad šitas „naujosios bangos“ duetas lyg ir nepuoselėjo jokių įprastinių roko muzikantų troškimų: nesiekė sukurti naujos mados ar stiliaus, nebandė skandalizuoti ir reikšti socialinio protesto, ir net, regis, nenorėjo tapti superžvaigždėmis ir užsidirbti savo milijardo. Aukšti ir skambūs Smitho ir Ozrabalo balsai tiesiog gyveno savo muzikoje nelyginant debesys dangaus skliaute.

Santykių su „The Cure“ istorija – pati ilgiausia ir intensyviausia. Pirmą kartą išgirdęs jų įrašus, iškart buvau sužavėtas kelių dainų grynuolių; tačiau likusias – didžiumą – priėmiau ne iš karto: šis stilius reikalavo pripratimo. Tik po kelių mėnesių intensyvaus klausymo pajutau, kad manyje kažkas krustelėjo, pasislinko, ir supratau, kad patekau į tos neįprastos visatos vidų. Nuo to laiko jie lydėjo mane ir mano draugus per visą paauglystę, kartu išgyvendami nuopuolius ir pakilimus, mokydami mus estetikos, etikos ir etiketo. Galvojant apie tuos laikus, juodarūbės „kiurų“ figūros iškyla pirmiausia: jos buvo viena stipriausių grandžių, sujungusių patirtą žemę ir dangų į vieną visetą.

„Kiurus“ paprastai atpažindavai iš kelių taktų: lietingą jų muzikos atmosferą su kuo kitu supainioti buvo sunku. Muzikantai grodavo lyg kiekvienas sau, užsispyrę varydavo savo partiją, bet aidžioje erdvėje jų melodijos susipindavo į vieną kilimą, kuriame galėjai sekti ir vieną ornamentą, ir stebėti rašto visumą. O virš jo čia vienoje, čia kitoje pusėje sklandė nesugaunamas, plėviasparnis Roberto Smitho falcetas. Jis sklido nuo ribos, kur susiduria vyriški ir moteriški balsų diapazonai, bet rodė ne dainininko „bobiškumą“, kaip anuomet mėgdavo sakyti tikri vyrai, bet atvirksčiai – pirmapradi, platonišką jo visapusiškumą, kuris leido jam kalbėti nuo abiejų lyčių ir abiem lytims. Suvereniai ir autentiškai jis fiksavo įvairias moralines būsenas – nerimą, geismą, melancholiją.

„The Cure“ buvo siejami su po pankų atsiradusiu jaunimo judėjimu – gotais. Jų pavadinimas kildinamas iš žodžio „gotika“, mat gotai rengėsi juodai, mėgo pamėkliškas puošmenas ir domėjosi fanatiškomis gyvenimo pusėmis. Šiuos polinkius nesunkiai galėjai rasti daugelyje „Kiurų“ gabalų, tačiau tai nebuvo istorijos pabaiga. Kai viena daina po kitos nardindavo į vis gilesnę depresiją ir rodėsi, kad tuoj išsamiau sužinosime apie geriausius savizudybės būdus, viskas staiga apsisukdavo šimtu aštuoniasdešimčia laipsnių ir suskambėdavo garsiosios jų *fetes galantes* – „Lovecats“, „Friday I'm in love“ – karnavališkos linksmybės dainos, kur būdavo šaipomasi, erzinamasi, juokiamasi iš piršto, kvailiojama ir šokinėjama į viršų. Šitas melancholijos ir ekscentriškos klounados mišinys veisdavo kaip geriausias „vaistas“ nuo sąmonės negalavimų. Ir apskritai, „Kiurų“ albumuose buvo galima rasti tai, ko kitų grupių muzikoje neretai stigo: ne vien naujausią muzikinę stilišką ar koncentruotą energijos dozę, bet ir gyvą, galvojančią žmogų, kuris jautriai reaguoja į aplinkinio pasaulio paradoksus. Todėl

smagu buvo pasiklysti sąskambių labirintuose, nes žinėjai, kad galiausiai užčiuopsi siūlą, kuris išves tave į atvirą orą.

Vis dėlto aukščiausią vietą mano muzikos piramidėje užėmė ankstyvųjų diskų – kaip antai „Boys don't cry“ – dainos. Jose dar nebuvo nei aidinčių erdvių, nei katiniško spygčiojimo; grota pačiu paprasčiausiu sąstatu: dvi gitaros, mušamieji ir vokalas, pabrėžtinai vengiant efekty. Minimalistinės harmonijos ir rifai; lengvas pankroko prieskonis. Tai buvo šviesos, tamsos ir šešėlių – dar prieš daiktus – muzika, kuri čia pat, klausytojo akivaizdoje, atsirasdavo iš niekur ir vėl pranykdavo. Tiesiog fiziškai jausdavai, kaip prie stygų prisiliečia muzikantų pirštai, kaip lėkštę užgauna „bembaciūs“, kaip alsuoja dainininkas. Klausantis šių įrašų, rankoje nejučiom atsidurdavo rašiklis, kuris imdavo popieriuje skrebenti visokius žodžius.

* * *

Dėl tėvo profesijos namuose buvau pripratęs matyti įvairius, vis tobulesnius muzikinius aparatus – nuo paprastučio paguldymo mono šešiaklavišio, magnetofonų evoliucijos skalėje atitinkančio turbūt nariuotakojų klasę, iki skaitmeninių stereožinduolių. Tik iš pažįstamų pasakojimų žinojau apie kančių kelių aparatūros link. Tarybinių magnetofonų vardai man skambėjo egzotiškai, nežinojau jų kainų ir techninių duomenų. Norint persirašyti diską, man nereikėjo rogėmis pas bičiulį vilkti savo „Vilmą“ ar „Pesnią“, apmuturiuotą antklode tartum kūdikį. Tarybinės pramonės pastangos sukurti portatyvinį „kasetniką“ nebuvo sėkmingos (manau, kad tai svarbiausia jos žlugimo nuo Kauno iki Vladivostoko priežastis), ir eilinis klausytojas turėjo tenkintis juostinėmis atgyvenomis. Todėl nenuostabu, kad apie mūsų namuose esančią aparatūrą kieme kursavo nedidelė legenda. Kai kurie pažįstami įsiprašydavo pas mane tik tam, kad užmestų žvilgsnį į tuos metalinius paviršius ir paslaptinai žvilgančius displejus, paprašę leidimo, paspaustų kelis mygtukus ir būtų pakerėti garso švarumo ir jėgos. Žinoma, jčiau pasididžiavimą nuosavos technikos galiomis, bet kartu ir truputį gėdijausi, kad esu geresnėje padėtyje nei kiti; todėl būdavau patenkintas, kai priprašydavau tėvų leisti ja pasinaudoti ir perrašyti muziką draugams. Be to, tai buvo geras būdas susibendrauti su bendraamžiais. Daugumą nemokyklinių pažįstamų susiradau per muziką ir įrašus, ir su visais nustojau matytis tada, kai atsidarė pirmosios tikros muzikos parduotuvės.

O kol jų nebuvo, vertėmės kaip įmanydami. Originalios plokštelės, kontrabanda atvežtos Klaipėdos jūreivių ar giminių atsiųstos iš Amerikos, buvo neįtikėtina brangios. Kartą mokykloje pardaviau Madonos albumą simbolišku pavadinimu „Material Giri“, – šis sandėris vyko užkaboryje prie stomatologijos kabineto, – ir gavau 40 rublių; mažiau negu tikėjausi, nes pažįstamas pašėlusiai gerai mokėjo derėtis. Kad ir kokie menki būtų mano prekybiniai sugebėjimai – už tokią sumą galėjai nusipirkti krūvą valstybinių plokštelių! Tad kai po pamokų arba per jas užeidavau pas melomaną draugelį, gyvenusį netoli mokyklos, jo įrašus perklausydavau labai skrupulingai, kol atsirinkdavau, kokias dainas įsirašyti – dažniausiai tik keletą gabalų iš disko. Dauguma mano turėtų kasečių mirė tarnybos metu, sutrūkus nugrotai juostelei.

Vėliau, finansinei padėčiai kiek pasitaisius, galėjau sau leisti įsigyti ir visą plokštelę. Kelis kartus apsilankiau garsiajame plokščių turguje už Antakalnio degalinės. Paskui visai netoli namų susiradau persirašinėjimu besiverčiantį vyruką. Norėdamas išvengti tarybinės armijos, jis su pačia sugyveno du vaikus – buvo toks būdas, ne toks drastiškas kaip kitų praktikuotas smiliaus nupjovimas – ir dabar maitino šeimą nepalikdamas namų, nuolat įjungęs aparatūrą, savo fonoteką paskleisdamas po visą kvartalą. Ieškinyš dėl pažeistų autorinių teisių jam siektų, ko gero, kelis milijonus. Bet anuomet nei jam, nei mums tai nerūpėjo: bent jau šiuo požiūriu jautėmės patikimai apsaugoti Tarybų Sąjungos sienų ir visiškai laisvi daryti su muzika, ką nori. Tai buvo savotiška kompensacija už tai, kad neturėjome vilties kartą pašokti grupės koncerte, per televizorių pamatyti jų spaudos konferenciją ar sutikti juos gatvėje.

Rokas buvo tarsi anas pasaulis – demoniškas ir nepasiekiamas; vienintelis jo buvimo ženklas buvo užkimę balsai, giedantys apie laisvę ir malonumą. Daug nedvejojami, mes atsidavėm jų vilionėms, ir per garsiakalbių landas patekome tiesiai į požemio karalystę.

IV

Išsidėliojęs ant stalo, žiūrinėju mokyklines nuotraukas: štai mūsų būrelis kažkur už Vilniaus, matyt, ekskursijoje, sustoję prie akmeninio groto, ar ne Kauno zoologijos sode? Devyni ar dešimt žmonių, vaikinų ir merginų maždaug po lygiai. Į akis krenta tai, kad niekas nesišypso, o veidų išraiška – abejinga, šalta. Rankos sukištos į kišenes, vienas atsainiai iškėlęs du pirštus. Kuo ne roko žvaigždės, nuvargintos nuolatinio žiniasklaidos dėmesio... Drabužiai – beveik mados standartas. Plačios, į apačią siaurėjančios kelnės, sportbačiai, kitaip *kedai*, pūstos liemenės. Daug apdribusių, per ilgų drabužių, šalikų, skarelių ir virvelių. Pusilgiai lygūs merginų plaukai krenta ant vieno skruosto; vaikinų šukuosenos – sušiaušti trumpi ežiukai. Dar viena ilga sruoga, įžambiai krentanti ant kaktos, ir aštuoniasdešimt šeštųjų ikonografija baigta.

Ko gero, verta papasakoti su šia sruoga susijusią istoriją. Mūsų mokyklą šefavo „Sigmos“ gamykla, ir kartą buvau pakviestas sudalyvauti profesinio orientavimo laidoje, kuri vyko toje gamykloje. Stovėjome prie ką tik įsigytų japoniškų staklių, puslankiu apsupę inžinierių ir televizininę (o už mūsų nugarų bildėjo seni, karo metų įrengimai); kiekvienas turėjome užduoti klausimą apie staklių mechaniko darbą (mano klausimas buvo: kur galima įsigyti šią specialybę?). Po kurio laiko laidą parodė per televiziją, ir atsitik tu taip, kad manoji postpankiška sruoga jupiterių šviesoje buvo aiškiai matoma. Kitą dieną per vidurį pamokos pasirodė direktoriaus parankinis „specialiems pavedimams“, senutis pavaduotojas, ir iškvietė mane pas direktorių. Laimė, įsikišo mokytoja: ji prasitarė, kad direktorius supykęs dėl vakarykštės laidos, kur jo mokyklos moksleiviai visai respublikai demonstravo tokius pabaisiškus fasonus. Susišukavęs taip, kad sruogos nebūtų matyti, įžengiau į direktoriaus kabinetą pirmame aukšte, prie rūbinių. Jis kelis kartus įdėmiai pažvelgė į mano galvą, bet, nieko įtartino nepastebėjęs, sutriko. Pagaliau paklausė: „Tai, Katkau, nusimokei?“ Aš atsakiau, kad ne, ir tai buvo šventa tiesa. „Mes stebime tave, Katkau“, – patikino direktorius, ir tuo mūsų susitikimas pasibaigė.

Dabar šis nutikimas atrodo kaip anekdotas, tačiau kai leidausi žemyn laiptais, aš taip visai negalvojau. Tiesą sakant, bijojau. Mat gerai žinojau, kad tai tik nežymus pastovios auklėjimo praktikos epizodas. Dar iš pradinukiškų laikų atmintyje buvo įstrigęs prisiminimas, kaip buvo pamokytas mokinys, kuris mokyklines kelnės drįso susikišti į batus ir apsilvilti geltonus, o ne baltus marškinius. Direktorius šaukė: „Tu ką, nežinai, kad sukištas kelnės ir geltonus marškinius Vakaruose nešioja tik neofašistai! Kur gyveni? Kad iki pertraukos pabaigos būtum persirengęs!“ Be abejo, užkluptasis rūstybę užsitraukė ne dėl sekimo neofašistine mada. Geltoni marškiniai, *grafkė* vietoj sagos – pats prasižengimo turinys buvo nesvarbus; daug reikšmingesnis jis buvo kaip simptomas, rodantis, kad šis mokinys nesitenkina esama tvarka, paveiktas neteisingų idėjų ir t. t. – vadinasi, yra potencialus maištininkas. Tik stebint nubaustojo reakciją galima įspėti, ar ateityje jis ims kelti rimtesnį pavojų tvarkai, ar šis įvykis bus vienintelis. Todėl bet kokia bausmė – geras perspėjimas išsišokėliui ir pamoka kitiems.

O jeigu mokiniai iš tikrųjų ką nors pridirdavo, tada direktorius šaukdavo visuotinį susirinkimą (niekad iš anksto nepranešdamas priežasties). Jis mėgo netikėtumus ir dramatiškus posūkius, kai staiga pirštu parodydavo kaltininką, ir šis blykšdamas kildavo nuo kėdės; mėgo girdėti nerišlią pasiteisinamąją arba atgailaujamąją kalbą. Paties vadovo kalbos būdavo barokiškos moralitė, kur dalyvaudavo ne tik nusidėjęs, jo bendrai, ne tik mūsų mokyklos mokiniai ir mokytojai, bet ir visos kitos

mokymosi įstaigos, spauda, visuomenė ir Švietimo ministerija (būtų dalyvavęs ir Dievas su angelais – kartais direktoriui imdavo tiesiog oro trūkti, kaip norėdavosi kilti aukščiau – bet ne tie laikai). Žinios apie nusikaltimą sklisdavo šiomis glaudžiai susijusiomis ir n-tosios vidurinės mokyklos n-tosios E klasės mokinio nusižengimais nepaprastai susidomėjusiomis institucijomis beveik šviesos greičiu, kol apėjusios ratą vėl grįždavo pas mus, ir direktoriui, nors ir apgailėstaujant, nelikdavo nieko kito, kaip tik nubausti svarstomąjį mokinį.

O šukuosena buvo iš tikrųjų rimtas reikalas. Net neturint jokių kitų duomenų, tarybų valdžios ir jaunimo santykių istoriją būtų galima parašyti vien remiantis neleidžiamų šukuosenų sąrašu. Presliški ežiukai, ilgi hipių *hairai*, išskusti *bakai*, pankų skiauterės, njuveiviški sklastymai, vėl trumpi plaukai, vėl ilgi, šįkart metalistų – draudimai keitė vienas kitą lyg kaukės naujametiniame karnavale. Karnavalo nepriminė tik bausmės už nešiojimą: aštuoniasdešimt penktųjų „Jaunimo gretose“ išspausdintas straipsnis, kur lyriškai aprašomi „panko“ paklydimai, atsiradę, kaip stengiamasi parodyti, ne iš piktos valios, o iš nežinojimo. Ir tiktai pačioje pabaigoje užsimenama, jog vien už išskustus paausius jis įtrauktas į nepilnamečių įskaitą. O nuo jos tik vienas žingsnis buvo iki milicininkų pamėgto „užuolaidėlių taisymo“ (mušimo be žymių būdas) ir profesionalių saugumo šantažistų.

Ir mūsų mokykloje apie devintą klasę atsiradusiems pankams pavydėti tikrai nebuvo ko. Jie buvo tampomi po kabinetus ir niurkomi susirinkimuose kaip marionetės. Reikėjo būti nepaprastai užsispyrusiam, kad išvertum tą beprotišką pedagoginį įsiūtį, liepiantį susiprotėti ir atsakyti ko? – kažkokios aprangos smulkmenos. Nebuvau jų chebros narys, nors kai kuriuos pažinojau. Šiaip ar taip, mokykloje jie buvo vieninteliai, kurių laikysena kėlė pagarbą. Kokį solidarumą jiems jausdavau, kai suniurę ir spjaudydami jie išeidavo iš eilinio svarstymo! Ir jų stilius įgavo kitą vertę, tapdamas nepriklausomybės ir išdidumo ženklu.

Kur dabar yra to meto žvaigždės – Osva, Žąsinas, Dėkė, juodaplaukė Cėkė? Kaip jie leido laiką, kur mokėsi, kaip gyveno, aštuoniasdešimt šeštų ar septintų gegužę pasprukę iš Devinto Forto? Kaip jie rengiasi, kokios muzikos klausosi, ar dar važinėja *skeitais*! Neilgai jie žibėjo ankštame *šulios* danguje, ir dėl to kalta galbūt tik ankstyva branda, bet man jie visada liks mitiniais ankstyvosios jaunystės žmonėmis, kurių nesugebėjo palaužti net ir tie, kurie buvo įgudę.

* * *

Ko gero, teigus „Moksleivio“ propagandistas M. Kievinys, kad lietuviškai pankuojančiai moksleivijai labiau rūpėjo ne muzika, o išvaizda. Muzika buvo toli, už vandenyno, o drabužiais galėjai pasireikšti čia ir dabar. Vienos garderobo detalės pakeitimas jau buvo akcija: į tave atkreipdavo dėmesį klasiokai, nužvelgdavo merginos, pasipiktindavo suaugusieji (tai buvo didžiausias įvertinimas). Aprangos visiškai sukontroliuoti negalėjo net ir mokyklų valdžia: jei žiogeliais buvo uždrausta susegti švarkus, juos įsisėgdavo už apykaklės (nors žinau, kad kartais mokiniai buvo paprašomi jas atversti). Perdien po apykaklėm grafkes slepiantys jausdavosi kaip slaptos organizacijos nariai. O išėjus į mokyklos kiemą buvo galima netgi jas pasistatyti ir tapti visišku maištininku ir panku!

Laikas pagaliau pašlovinti šitą vardą – „pankas“, kuris devintajame dešimtmetyje talpino savyje ištisą prieštarų emocijų vaivorykštę. Jo genezė gerai žinoma: 1977 metų Londonas, irokėziškos skiauterės ir perplėštos kelnės, Anarchija ir Jo Didenybė Skandalas. Po beveik dešimties metų Lietuvoje jis tebebuvo plačiai vartojamas, tačiau juo apibūdinamos elgesio ir rengimosi mados nebuvo londoniškų kopija. Taip atsitiko ne vien dėl Rytų Europos vėlavimo; įterptas į tarybinę civilizaciją, pankavimas nuo pat pradžių įgijo kitokį turinį. Jaunimo judėjimams vienybės suteikdavo konkretūs daiktai ir vietos: hipiams tai buvo Woodstockas, pankams, sakykim, Leicesterio aikštė Londone arba irokėziška skiauterė. Mes negalėjome susiliesti su šiais ženklais, tad teko ieškoti alternatyvų savo aplinkoje. Kad ir apranga: vienas svarbiausių vietinio

kanono elementų buvo paprasčiausių kolūkiečių kelnų perdirbinys. Šiuos plačius vamzdžius merginos apačioje susiaurindavo ir išeidavo originalus drabužis, vadinamieji „bananai“. Kelnės kainavo labai pigiai – penkis rublius dešimt arba septyniasdešimt, nelygu rūšis. Tai buvo labai demokratiškas rūbas ir kartu sąmojingas pasišaipymas iš tarybinės siuvimo pramonės. Eroso skulptūrą Leicesterio aikštėje vilniečiams pakeitė Sporto rūmai arba Jaunimo sodas, vasarą – garsieji „Akmenys“ Palangoje. Be abejo, buvo naudojami ir universalūs pankų simboliai (kaip antai žiogeliai), tačiau visuma jau gerokai skyrėsi nuo provaizdžio. Trūkumo ir draudimų sąlygomis atsiradęs pankų stilius buvo iš prieinamų fragmentų suknebinėtas, kūrybingas brikoliažas (beje, tas pats galiojo ir klausomai muzikai). Šiuo požiūriu jis prilygo dadaistiniams eksperimentams ar Jurgio Mačiūno kompanijos hepeningams.

O kas mus siejo su pankiškaisiais „tėvais kūrėjais“? Labiausiai – pati žodžio „pankas“¹ prasmė. Tuometinės padėties geriau neapibūdinsi – tai buvo atmesta ir nelegali būtis. Būtent todėl kiekvienas Vilniaus moksleivis laikė save jei ne panku, tai bent prijaučiančiu. Pankiška scena – kelios kavinės, pačių įsirengti rūšiai ar Sportrūmis, prie kurio pankai rinkdavosi pasivažinėti riedlentėmis – buvo viena vienintelė visiems; čia maišėsi patys įvairiausi tipai nuo roko muzikantų iki spekuliantų, nuo antikomunistų iki křišnaistų. Net ir epizodiškas apsilankymas tose vietose buvo nepaprastai įdomus; čia sužinodavai apie dalykus, apie kuriuos mokytojai tylėdavo.

Tarybų Lietuvos pankų skandalas buvo nukreiptas ne prieš visuomenės taisykles, bet prieš valstybės sistemą – skirtumas ne toks jau menkas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Sistemoje, kur visos gyvenimo sferos buvo kontroliuojamos, net ir nežymiausią pražangą padaręs pilietis stodavo ne tik prieš atskirus žmones, bet ir prieš patį valdžios veidą. Šiuo požiūriu visi nusižengimai jai buvo vienodi, ir kiekvienas žiogelis ar dujokaukės maišelis nepriklausomai nuo individo valios įgydavo politinę prasmę. Be abejo, tai buvo tik kukli pradžia, ir tiktai nuo tavęs priklausė, kiek toli šita linija važiuosi. Pirmoji jos stotelė – pankiškų Kalvarijų lankymas, važinėjimas riedlentėmis; čia rizikos dar buvo palyginti nedaug. Taip pat galėjai vaikščioti į futbolo ir krepšinio varžybas (iš čia atėjo pankų vėliavos spalvos – žalia balta²); nors po futbolo rungtynių 1984 ar 1985 metais įvykusios demonstracijos jaunimui buvo uždrausta jose lankytis be suaugusiųjų ir tekdavo ieškotis „dėdžių“ pagalbos. Bet jau pačiose varžybose iškėlęs paslapčia prasineštą vėliavą ar padaužęs kokį nors barškaliuką rizikavai namo parkeliauti milicijos *voronoku*. Toliau maršrute bolavo Gedimino stulpų pašymas viešose vietose, pagrindinis muzikavimas, atsisakymas imti tarybinius pasus bei eiti į armiją; bet šį tašką pasiekdavo tik vienetai.

Tam tikra prasme pankiškos išvaizdos atributai buvo ir šaltieji ginklai. Pankų susibūrimuose dažnai kalbėtasi apie tai, iš kur gauti sunkias grandines, kur stovi išmestas pianinas, iš kurio galima išsisukti storąsias stygas, kaip iš dviejų pagalių pasidaryti japoniškus *nunčiakus*. Neprisimenu, kad su šiais įrankiais būtume eję ko nors mušti, užtat gintis su jais gynėmės ne vieną kartą.

Jei dėvėdamas, sakykim, panamos kepurę praeidavai pro kai kuriuos kiemus, buvo vienas šansas iš dviejų, kad tave sustabdys nelinksmų veidų paaugliai, ir priklausomai nuo jų skaičiaus ir pajėgumo turėsi arba ilgai stovėti gynybinėje pozicijoje ir atsikirtinėti į jų užgauliojimus, arba bėgti. Mūsų paturgės rajonas turėjo kelias tokias šaikas; viena jų, lūšnynų geto (liaudies ir vadinto Harlemu) gauja garsėjo visame mieste. Kartais jie pasivadindavo „montanomis“, bet dažniausiai tai buvo paprasti „blatnieji“, kriminalistų susivienijimų jaunimo skyrius. Jie terorizavo pankus (manau, kad su slaptu valdžios palaikymu) ne ką prasčiau už miliciją. Ir nors milicija didžiausiais kriminalistais atkakliai laikė pankus³, visi žinojo, kad net pačius agresyviausius žiogelininkus nuo chuliganų skiria vienas esminis bruožas. Pankai turėjo stilių, o stilius – tai etikos pradžia.

¹ angl. – atmata, šiukšlė.

² Jei trispalvė nebotų žinoma, Lietuvos valstybinė vėliava, ko gero, dabar būtų žalia balta.

³ Žr. LTSR kriminalinės paieškos valdybos viršininko (dabar Seimo Nacionalinio saugumo komiteto pirmininko) A. Sadecko nuomonę „Jaunimo gretose“ (1987/7).

Tokia buvo susenusios diktatūros kasdienybė, jos „mikroistorija“, apie kurią kalba skustagalviai filosofai. Kas žingsnis sustojanti atsikvėpti, ji jau nepajėgė susidoroti su svarbiausiomis ūkio problemomis, įveikti politinius priešininkus, bet, norėdama paslėpti parkinsonišką drebulį, tapė už plaukų pasipriešinti negalintį jaunimą. Tiesa, Gorbačiovui atėjus į valdžią, rokas buvo lyg ir reabilituotas, surengta keletas festivalių ir koncertų. Tačiau tai tebuvo komjaunimo viršūnių žaidimas, socialistinių šalių pavyzdžiu siekiant „komunizuoti“ roką, išleisti susikaupusius pavojingus garus. Nieko iš esmės jis nekeitė, ir milicija kaip ir seniau gaudė ir vaikė pankus nuo Sportrūmio; o ką jau kalbėti apie mūsų mokyklą, kur persitvarkė tik demagogija, netrukus įžengusi į Atgimimo laikotarpį.

Tačiau pradėjo keistis ir jaunimo pomėgiai: užgniaužtas pyktis prasiveržė su metalo muzika, ir vis dažniau diskotekose pamatydavai galvas iki transo kratančius ilgaplaukius. Kita bendraamžių dalis pradėjo klausytis sintezuotų „Depeshe Mode“ garsų ir atrado šviesių džinsų grožį. Mada primityvėjo, buržuazėjo; atsirado daugiau galimybių įsigyti daiktų, kuriuos turintis galėjo jausti pranašumą prie kitus, sustiprėjo ir pinigų geidulys. Pankai nyko didėjančiu pagreičiu. Kai 1989-aisiais Alumnato kieme Atsuktuvus surengė paskutinį „Blogiausių grupių festivalį“, judėjimas jau buvo visiškai muziejinis. Ironiška, kad baigėsi jis tuo, kuo 1977-aisiais prasidėjo: langų daužymu ir skandalais, užbraukusiais kitas aspiracijas ir visą savitą istoriją.

Jūs galite paklausti – kodėl gi autorius rausiasi po savo paauglystę, aprašinėdamas žalio jaunimėlio papročius? Bet ar nėra taip, kad pankų figūra išreiškia didelės to meto visuomenės dalies savijautą – neaiškų nepasitenkinimą, betikslį maištą ir resignaciją? Ar nėra ji artima visai galerijai užribio personažų, tokių populiarių anais metais? „Rugių prie bedugnės“ Holdenas, Jackas Nickolsonas „Gegutės lizde“, Martinaičio Kukutis, „Pirosmanio“ Pirosmanis, Perruchot Van Gogas, galiausiai – filmų ir pjesių Čiurlionis – visi jie pažymėti autsaiderystės ar net beprotybės stigma. Daug užuominų liudija, kad išvargintas Lietuvos (ir matyt, ne tik jos) sociumas buvo priėjęs ribą, kurią peržengus jo laukė jei ne suirimas, tai tikrai – grubesnė ir primityvesnė egzistencija.

Mes nedaug prisidėjome prie to, kad ši grėsmė būtų nutolinta. Vadovybė žinojo daugybę gudrybių, kurios turėjo neduoti nei akimirkos atsikvėpti ir pagalvoti. Tik dabar, kai viskas jau seniai pasibaigę, kai galima pažvelgti iš šono, matyti jų trūkumai ir properšos, kurių anuomet nepastebėjome. O tada? Kaip veršiukas, užpultas gylių spiečiaus, nenutuokia, iš kur tie j pasiutimą varantys dūriai, taip ir mes, apžlibinti gyvybės pertekliaus, nežinojome, kaip išsisukti, tik kiekvieną kartą atsimušę j kliūtį, jautėme sumaištį ir skausmą.

Mes turėjome vienintelį privalumą: buvome jauni, o valdžia – sena. Ir vis dažniau pavykdavo prasilenkti, išvengti jos glėbio, vis rečiau ji patruliuodavo mokyklos koridoriuose ir vis daugiau laiko praleisdavo sanatorijose ir specligoninėse, kurių šitiek pridygo paskutiniu tarybų valdžios laikotarpiu. Šitaip mes pergyvenome ją, o gedulo varpų gaudesį mums atstojo tranki, primityvi, žemus instinktus žadinanti muzika.

Bonus Track

Dzeržinskis street rock

Devyni. Šiltas palubės oras. Aštuoni – juodas, lipnia derva padengtas mokyklos stogas. Septyni – tušti turgaus paviljonai ir cerkvės kupolas. Šeši – miestas, jis lėtai sukasi. Penki – pro šalį praskrenda

raketa iš kiemo žaidimų aikštelės; joje sėdi draugai, apsimuturiavę kaklus margomis skepetomis, ir rūko „Primą“. Jiems įkandin skrenda direktorius; jis vartosi kaip balionas ir grūmoja pirštu. Pūsteliu, ir jis pradingsta. Keturi – ant debesies kiečiausius savo gabalus groja „Kiurai“ su Smithu priešakyje. Pasisveikinu su juo, ir mes sušokame trumpą Londono katinų šokį; nusifotografuojame prisiminimui. Trys – merginų iš *šulios* veidai. Jos mirksi, šypsosi, kviečia pas save, bet, nespėjus atsiliepti, pažyra į visas puses tartum kometų lietus. Du. Vienas. Tuščias akiratis. Nulis.

Kažkas dabar turėtų įvykti, turėčiau pranykti arba prabusti –

2001

Laurynas Katkus, *Sklepas ir kitos esė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011, p. 17–45.